

Олександра ХАЛЕПА

ДОСВІД УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК І ЗАЛУЧЕННЯМ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Анотація. У контексті децентралізації та зростаючої ролі громадянського суспільства, мистецькі практики виявляють творчий потенціал спільнот і створюють творче поле для діалогу в суспільстві. У статті розглянуто розгортання мистецьких практик у міських просторах США, основні парадигми-етапи феномену публічного мистецтва та конкретні ініціативи на теренах сучасної України. Виявлено, що для розгортання мистецьких практик вельми придатними є простори занедбаних історичних промислових об'єктів. У цьому аспекті були проведені дослідження у Запоріжжі, Слов'янську та Полтаві. В результаті виявлено, що мистецькі практики є дієвим інструментом формування позитивного досвіду для діалогу в місті.
Ключові слова: урбаністичний простір, воркшоп, мистецькі практики, партисипативне мистецтво.

Постановка проблеми. Зв'язки між культурами та державами минулого, нині трансформуються у нові види співробітництва та відкривають нові перспективи для розвитку громадянського суспільства. У цьому контексті мистецькі практики виявляють творчий потенціал спільнот та створюють творче поле для діалогу та дискусій у суспільстві. Сучасні мистецькі практики сприяють налагодженню міжкультурного діалогу, мають значний вплив на розвиток громадянського суспільства, оскільки вони формують основний контекст міжрегіонального співробітництва, передають індивідуальний мистецький досвід.

У сучасних умовах децентралізації та зростання ролі громадянського суспільства актуалізуються проблеми консолідації громад та здійснення трансформацій в міському середовищі України. У цьому контексті саме мистецькі практики виявляють здатність формувати поле для вирішення зазначених проблем.

Аналіз останніх досліджень. В дослідженнях вітчизняних та іноземних науковців розкриваються певні аспекти, що стосуються архітектури, містобудування, соціології, філософії тощо. Б. Черкес та Я. Юрик [7] аналізують специфіку формування ідентичності архітектурного середовища Львова другої половини ХХ–ХХІ століть, О. Музієдов [4] і Д. Заєць [1] розглядають містоформування через призму соціологічних концепцій, зокрема останній досліджує проблему пошуку ідентичності міста у мистецьких практиках. Натомість, М. Карповець розкриває питання міської індивідуальності з філософських та культурологічних позицій [2].

Проблема співвідношення між мистецькими практиками та урбаністикою розкривається у працях М. Квона [9]. Окремі аспекти фрагментарно розкрито у пра-

цях Б. Тейлора [6], Д. Харлінга [8] та російських дослідників А. Котломанова [3] та А. Согомонова [5].

Наявний досвід застосування мистецьких практик не обмежується вказаними публікаціями. Багато позитивних прикладів їхнього застосування ще не висвітлені в літературі, оскільки існують, поки що, тільки у польових нотатках дослідників сучасного мистецтва.

Метою статті є аналіз наявного досвіду сучасних урбаністичних студій в Україні та виявлення нових художніх методів для консолідації громад.

Викладення основного матеріалу дослідження. 2016 року опубліковано глобальний звіт ЮНЕСКО про вплив культури на сталий розвиток міст, в якому зазначається, що культура в епоху глобалізації та інтенсивного зростання міст є одним з інструментів зниження бідності й підвищення стійкості до зовнішніх впливів. Згідно зі звітом, заходи із залучення мешканців до соціального життя і підвищення самосвідомості є важливими кроками на шляху до сталого розвитку міст. Культурні ініціативи і креативні індустрії, у контексті міських трансформацій, генерують прибуток для міст і позитивно впливають на проблемні райони. Автори документа пропонують місцевій владі вжити заходів, спрямованих на охорону культурної спадщини в стратегіях розвитку міст. Використання інноваційних фінансових моделей для культурної сфери, поліпшить економічний розвиток міста. Пропонується також формувати громадські простори для творчої діяльності та розвитку соціальної інтеграції.

Важливим явищем сучасного життя є мистецькі практики у відкритих урбаністичних середовищах. Урбаністичні простори є «наочно історичними», тобто такими, вивчення яких дозволить ідентифікувати історію міста, а мистецькі практики — це спосіб ідентифікації, фіксації і трансляції історичного досвіду міста. [4, с. 489]. Як зазначає Д. Харлінг, розвиток міського простору не може бути сферою діяльності лише архітекторів, інженерів і планувальників. Художники вносять свою специфічну лепту у розвиток і збагачення складного міського простору [8].

Мистецькі практики стають важливим візуально-естетичним та культурно-ідеологічним чинником, який сприяє формуванню неповторного образу міста. Це, насамперед, зумовлено інтенсивними урбанізаційними процесами, що супроводжуються появою нових міст та динамічним розвитком історично сформованих. Якщо для нових міст мистецтво може слугувати ефективним засобом їхнього творення, то для вже сформованих міст з тривалою історією — це суттєвий чинник утвердження, підсилення, відновлення або ж певної трансформації наявного урбаністичного середовища.

Ще однією причиною посиленого зростання ролі мистецьких практик для сучасних урбаністичних просторів, є потужна конкуренція між сучасними містами. Сьогодні міста конкурують за людські, інформаційні та фінансові потоки, які необхідно приваблювати не просто вигідними умовами, а, передусім, індивідуальними

особливостями [5]. Тут мистецькі практики часто слугують провідним засобом утвердження ідентичності міста.

Розгортання мистецьких практик у міських просторах США розпочалося у 1950-х — на початку 1960-х і пов'язане з демократизацією мистецтва, знищенням наявних стереотипів і завоюванням художниками нових просторів. Одночасно зростає соціокультурний потенціал мистецтва, яке виходить за межі музеїв і галерей у відкритий публічний простір і безпосередньо взаємодіє з громадянами. Необхідно підкреслити, що ці тенденції актуалізувались саме у США як у найбільш урбанізованому регіоні, оскільки більшість урбаністичних просторів США, на відміну від традиційних міст Західної Європи, позбавлені вікової, історично-усталеної культурної ідентичності, тому їй довелося формувати сучасними мистецькими засобами. Зокрема, відбувається організація цілих скульптурних виставок просто неба. З'являється всеохоплююче поняття *public art*, так зване «публічне мистецтво», що об'єднує найширший спектр мистецьких практик, починаючи від традиційного монументального мистецтва до новітніх актуальних форм.

Дослідник М. Квон виділяє три основні парадигми-етапи феномену публічно-го мистецтва, а саме «мистецтво в громадському просторі» (*art in public places*), «мистецтво як суспільний простір» (*art as public spaces*) та «мистецтво у сфері суспільних інтересів» або «новий жанр *public art*» (*art in the public interest*) [9]. Так, перший підхід, що домінував до кінця 1970-х, визначав, насамперед, візуально-естетичну функцію мистецтва в урбаністичних просторах. Також важливим завданням стала актуалізація сучасного мистецтва у широких масах. Оскільки представники цього етапу зазнавали неабиякої критики, через те, що їхні твори, часто інстальовались без урахування просторового контексту, з'являється поняття «*site-specific art*» (мистецтво, орієнтоване на специфіку місця), а сам концепт змінюється на «мистецтво як суспільний простір» (*art as public spaces*). Це так зване «контекстне мистецтво», яке значно меншою мірою орієнтоване на об'єкт, а є більш спрямованим на врахування специфіки місця. Кожен твір тісно взаємодіє з місцем інсталяції і не може вважатися закінченим та бути зрозумілим без урахування контексту простору. Завдяки твору міський простір трансформується: арт-об'єкт підкреслює або «перевантажує» його культурний, соціальний або історичний сенс.

М. Квон зазначає, що саме мистецькі практики, орієнтовані на особливості простору (*site-specific*), можуть призвести до «розкопувань» утаємничених історій, вивільнення історичних смислів із певних локацій та ініціювати процес посилення привабливості малих міст, які до цього часу ігнорувались [9].

Мистецтво є своєрідним документом епохи, в якому віддзеркалюються думки, сподівання, віра, надії поколінь, а також — особливим способом словесного, візуального, музичного висловлення ідеї, аби вона була почута, сприйнята і не втрачена у часі. Щоб цей відтворений образ, написаний текст людина іншої епохи здатна була

зрозуміти і розшифрувати. Можна сказати, що мистецтво об'єднує покоління. У цьому контексті мистецькі практики є інструментом, за допомогою якого мистецтво матеріалізується у фізичному просторі.

У просторі сучасної України вже існує певний пласт ініціатив, що використовують мистецькі практики для розвитку партисипативного мистецтва та урбаністичної культури. Так, зокрема, діяльність київської фундації «Центр Сучасного Мистецтва» (ЦСМ) зосереджена на освіті, критиці та мистецькій практиці. Серед доробків ЦСМ — проект «Канікули на районі» (2014), коли у житловому районі Позняки шляхом партисипативного мистецтва впроваджували різні практики залучення громади для роботи над різноманітними проблемами. Наступним був проект «Мозаїка міста» (2015).

Узгодженого поняття «партисипативне мистецтво» поки що не існує, але воно означає перехід від створення об'єкту до налагодження процесу залучення спільноти до взаємодії художника з аудиторією. Партисипативне мистецтво може втілюватися як мікроурбаністична тактика, як засіб репрезентації, як соціальний дизайн або як мистецька провокація. Це хороша можливість створювати нові міждисциплінарні команди та ефективні партнерства. Принципова позиція ЦСМ полягає в тому, що учасницьке мистецтво не може бути складним мистецьким продуктом для обраних, потрібно працювати з людьми від самого початку — від зародження ідеї.

Український кризовий медіа-центр з 2015 року реалізовує проект «Культурна дипломатія між регіонами України», мета якого — налагодження комунікації між громадянами України шляхом застосування партисипативних культурних практик. У рамках проекту досліджуються особливості регіонів, відбувається знайомство жителів із сучасним мистецтвом, опрацювання гострих тем за допомогою інструментів культури: децентралізацію, декомунізацію, ідентичність, самоідентифікацію, спадщину, сучасність, музеї, публічний простір.

Одним з прикладів може слугувати проект відновлення будівлі колишнього Кадетського корпусу в Полтаві. Ця споруда є пам'яткою, яка протягом останніх двадцяти років стоїть порожньою й зазнає руйнації. Навесні 2014 року студенти архітектурного факультету, розташованого поруч, вирішили прибрати подвір'я корпусу. Спочатку прибрави, а потім задумали наповнити вивільнений простір. Основний виклик проекту — це технічний стан об'єкта культурної спадщини. Наступним кроком стала організація власним коштом художньої виставки. Мистецька акція набула розголосу, на будівлю звернули увагу. Найважливішим результатом акції стало те, що сформувалися групи активістів: урбан-платформа CityLab та експериментальна кіностудія Poltava Art Territory.

Культурні трансформації відбуваються й у Кременчуці. Перша акція в рамках ініціативи — трансформація пострадянського художнього салону. Через юридичні обмеження він діяв лише упродовж трьох місяців, проте встиг започаткувати нові

практики та утворити урбаністичну спільноту. Другою акцією активістів було створення креативного простору «Адаптер» у приміщенні колишніх столярних майстерень. Найбільшою цінністю цього процесу є команда, що невтомно працює над творчими ініціативами.

Для розгортання мистецьких практик вельми придатними виявляються простори занедбаних історичних промислових об'єктів, яких в Україні налічується величезна кількість. Безліч колишніх підприємств розташовані в центральних районах міст та мають певну історичну цінність. Досвід європейських країн свідчить про те, що оптимальним рішенням є повернення історичних індустріальних об'єктів до активного життя сучасного міста. Це означає необхідність організації і проведення низки експериментальних досліджень із застосуванням мистецьких практик і залученням громад. Розгортання цих процесів активізувалося в більшості міст України після подій Революції Гідності (2013–2014). Початково ініціатори мистецьких акцій зосередили увагу на східних прикордонних територіях, аби створити протизвагу руйнівним процесам, оскільки на той момент там розпочалися воєнні дії. Поступово творча взаємодія активізувалася й у західних регіонах України, після чого розповсюдилася по всій території держави.

У 2016 році в місті Слов'янськ відбувся воркшоп «Використання викликів постіндустріальної доби для розвитку міста», який був націлений на виявлення, дослідження й трансформацію викликів промислових зон. Під час заходу були висловлені ідеї рекультивативі, очищення та трансформації промислових зон залежно від потреб сучасного міста. Аналіз промислового простору учасниками воркшопу визначив його сильні й слабкі сторони, виявив можливості та загрози. На основі аналізу було досліджено два основні виклики індустріальних зон, які згодом трансформувалися у позитивні моделі розвитку промислових просторів. У результаті було вироблено дві позитивні стратегії: залучення містян до формотворення індустріального простору та створення відповідної законодавчої бази для впровадження спільних рішень.

Під час роботи воркшопу стало зрозумілим, що залучення населення до інтеграції індустріальних просторів у сучасний міський організм означає створення системи інформування містян, визначення їхніх потреб, підготовку самоорганізованих фахівців, організацію заходів для дітей і людей похилого віку та використання соціальних мереж. Головною метою заходів є розвиток людей, суспільне визнання, моральне заохочення та формування креативних просторів.

Акцент воркшопу в Полтаві на тему «Самоідентифікація в індустріальному просторі», що відбувся 2016 року, стосувався дослідження самоідентифікації та визначення ролі індустріального простору. Досліджувані питання змусили замислитися над тим, як використати індивідуальні особливості індустріального середовища, його незвичайний колорит та положення в урбаністичному просторі для розвитку міста та його мешканців.

Воркшоп у Запоріжжі, який мав місце того ж 2016 року, був спрямований на залучення громадян до трансформацій міст та самоідентифікації з місцем проживання. Ця проблема є актуальною не тільки для Запоріжжя, а й для інших постіндустріальних міст України. Занедбані індустріальні простори вже досить успішно освоюються комерційними проектами. Питання, що досліджувались, змусили замислитися над тим, як використовувати індивідуальні особливості індустріального середовища, його незвичайний колорит та положення в урбаністичному просторі для розвитку міста і його мешканців.

Під час роботи активісти використовували чимало дієвих прийомів залучення громадян, а саме: опитування, спільне дослідження, мозковий штурм, групові дискусії, всесвітнє кафе.

Усі ці заходи є вельми дієвими інструментами формування громадянського суспільства, серед завдань якого — *контроль за діяльністю держави*. Проте основою взаємовідносин держави та громадянського суспільства має бути *співробітництво*, що сприятиме їхньому розвитку, закріпленню демократії та створенню правової держави. Україна має пройти складний шлях від суспільства тотального контролю до суспільства, побудованого на європейських цінностях і принципах — політичній демократії, ринковій економіці та національній державі.

Сучасний стан громадянського суспільства в Україні залежить від розвиненості інститутів громадянського суспільства і рівня активності населення країни.

Висновки. Мистецькі практики є дієвим інструментом формування позитивного досвіду для діалогу в міському середовищі. Мистецтво виявляє значний потенціал як засіб масової інформації з притаманними йому інтерактивністю та залученням. Якщо інформація ЗМІ створюється та надається для споживання громадянам, то мистецькі практики дають змогу безпосередньо долучитися до формування інформаційного контексту. Сьогодні для реалізації мистецьких практик в Україні відкриваються широкі перспективи, реалізація яких цілком залежить від ініціативності громад.

Література

1. Заець Д. Поиск идентичности в художественных практиках (на примере публичного искусства) // Вестник ОНУ им. И. И. Мечникова. 2009. С. 277–283.
2. Карповець М. В. Міська ідентичність як відкритий проект людського // Гуманітарний часопис: 36. наук. пр. Харків: ХАІ, 2012. Вип. 2. С. 20–28.
3. Котломанов А. Антифашистские мемориалы Западной Германии 1980-х годов: к проблематике антимонумента в современной скульптуре // СПбГУ. Санкт-Петербург, 2011. Сер. 15. Вып. 3. С. 44–49.
4. Мусиездов А. Идентичность города: динамика образа Харькова в исторической ретроспективе. Дата обновления: 27.01.2012. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Musiezd.pdf (дата обращения: 28.11.2017).

5. Согомонов А. Современный город: стратегия идентичности. Дата обновления: 27.01.2012. URL: <http://magazines.rass.ni/nz/2010/2/so2l.html> (дата обращения: 28.11.2017).
6. Тейлор Б. ART TODAY. Актуальное искусство 1970–2005. Москва: СЛОВО/Slovo, 2006. 256 с.
7. Юрик Я.М. Порівняння засобів утвердження ідентичності в тоталітарний та демократичний період (на прикладі архітектури Львова та 40-х рр. XX — на зламі XX–XXI ст.). Дата оновлення: 03.01.2013. URL: <http://intkonf.org/yurik-yam-porivnyannya-zasobiv-utverdzhennya-identichnosti-v-totalitarniy-ta-demokratichniiy-period-na-prikladi-arhitekturi-lvova-ta-40-h-rr-xx-na-zlami-xx-hhi-st/>. (дата звернення: 28.11.2017).
8. Harding D. Public art — contentious term and contested practice. Updated: 29.11.2011. URL: <http://www.davidharding.net/article07/article0701.php> (last accessed: 28.11.2017).
9. Kwon M. For Hamburg: Public Art and Urban Identities. Updated: 10.12.2011. URL: www.art-omma.org/issue/6/text/kwon.htm (last accessed: 28.11.2017).

References

1. Zayec D. Poisk identichnosti v hudojestvennyh praktikah (na primere publicnogo iskusstva) [Zayets D. Search of identity in the artistic practices (at the example of public art)] // Vestnik ONU im. I.I. Mechnikova [Herald of the I.I. Mechnikov Odessa National University]. 2009. S. 277–283.
2. Karpovets M. V. Miska identychnist yak vidkryty proekt liudskoho [Karpovets M. City identity as an open project of the humane] // Humanitarnyi chasopys: Zb. nauk. pr. [Humanitarian periodical]. Kharkiv: KhAI, 2012. Vyp. 2. S. 20–28.
3. Kotlomanov A. Antifashistskie memorialy Zapadno Germanii 1980-h godov: k problematike antimonumenta v sovremenno skulpture [Kotlomanov A. Anti-fashist memorials of the Western Germany of the 1980s: To the problem of the anti-monument in contemporary culture] // SPbGU [Saint-Petersburg State University]. Sankt-Peterburg, 2011. Ser. 15. Vyp. 3. S. 44–49.
4. Musiezdov A. Identichnost goroda: dinamika obraza Harkova v istorichesko retrospektive [Musiezdov A. Identity of a city: Kharkiv image dynamics in the historical retrospective]. Updated: 27.01.2012. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsi/2009_15/Musiezd.pdf (last accessed: 28.11.2017).
5. Sogomonov A. Sovremenny gorod: strategii identichnosti [Sogomonov A. Contemporary city: Identity strategy]. Updated: 27.01.2012. URL: <http://magazines.rass.ni/nz/2010/2/so2l.html> (last accessed: 28.11.2017).
6. Telor B. ART TODAY. Aktualnoe iskusstvo 1970–2005 [Taylor B. Contemporary art: Art since 1970]. Moskva: SLOVO/Slovo, 2006. 256 s.
7. Yuryk Ya. M. Porivniannia zasobiv utverdzhennia identychnosti v totalitarnii ta demokratychniiy period (na prykladi arkhitektury Lvova ta 40 kh pp. XX — na zlami XX–XXI st.) [Yuryk Ya. Comparison of the means of strengthening identity in totalitarian and democratic periods (at the example of Lviv architecture of the 1940s till the turn of the 21st century)]. Updated:

03.01.2013. URL: <http://intkonf.org/yurik-yam-porivnyannya-zasobiv-utverdzhennya-identichnosti-v-totalitarniy-ta-demokratichniy-period-na-prikladi-arhitekturi-lvova-ta-40-h-rr-xx-na-zlami-xx-XXI-st/>. (last accessed: 28.11.2017).

8. *Harding D.* Public art — contentious term and contested practice. Updated: 29.11.2011. URL: <http://www.davidharding.net/article07/article0701.php> (last accessed: 28.11.2017).

9. *Kwon M.* For Hamburg: Public Art and Urban Identities. Updated: 10.12.2011. URL: www.art-omma.org/issue/6/text/kwon.htm (last accessed: 28.11.2017).

Александра Сергеевна Халепа

Опыт урбаністических исследований по применению художественных практик и привлечению сообществ в Украине

Аннотация. В контексте децентрализации и роста роли гражданского общества художественные практики проявляют творческий потенциал сообществ и создают творческое поле для диалога в обществе. В данной статье рассматривается развертывание художественных практик в городских пространствах США, основные парадигмы-этапы феномена публичного искусства и конкретные инициативы в пространстве современной Украины. Определено, что для развертывания художественных практик весьма пригодными оказываются пространства заброшенных исторических промышленных объектов. В этом аспекте были проведены исследования в Запорожье, Славянске и Полтаве. В результате выявлено, что художественные практики являются действенным инструментом формирования положительного опыта для диалога в городе.

Ключевые слова: урбаністическое пространство, воркшоп, художественные практики, партисипативное искусство.

Olexandra S. Halepa

Experience of urban studies using art practices and community involvement in Ukraine

Summary. In the context of decentralization and the increasing role of civil society artistic practices reveal the creative potential of communities and create a creative field for dialogue in society. In the article the deployment art practices in urban spaces in the United States, the basic paradigm-stage phenomenon of public art and specific initiatives in the space of modern Ukraine. During the operation revealed that the deployment of artistic practices are very suitable spaces abandoned historic industrial facilities. In this aspect was investigated examples in Zaporozhye, Poltava and Slavyansk. As the result there were revealed that artistic practice is an effective tool for creating a positive experience for dialogue in the city.

Keywords: urban space, workshop, art practice, participative art.